

UNIVERZITET U BEOGRADU – FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE – FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

10. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP

Specijalna edukacija
i rehabilitacija DANAS

Zbornik radova

10th INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCE

Special Education
and Rehabilitation TODAY

Proceedings

Beograd, 25–26. oktobar 2019. godine
Belgrade, October, 25–26th, 2019

UNIVERZITET U BEOGRADU – FAKULTET ZA
SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE – FACULTY OF
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

10. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 25–26. oktobar 2019. godine

ZBORNİK RADOVA

10th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, October, 25–26th, 2019

PROCEEDINGS

Beograd, 2019.
Belgrade, 2019

10. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
BEOGRAD, 25–26. OKTOBAR 2019. GODINE
ZBORNİK RADOVA

10th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
BELGRADE, OCTOBER, 25–26th, 2019
PROCEEDINGS

IZDAVAČ / PUBLISHER

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

ZA IZDAVAČA / FOR PUBLISHER

Prof. dr Snežana Nikolić, dekan

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / EDITOR-IN-CHIEF

Prof. dr Mile Vuković

UREDNICI / EDITORS

Prof. dr Vesna Žunić Pavlović

Prof. dr Aleksandra Grbović

Prof. dr Vesna Radovanović

RECENZENTI / REVIEWERS

Prof. dr Ranko Kovačević, prof. dr Vesna Bratovčić

Univerzitet u Tuzli – Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Tuzla, BiH

Prof. dr Viviana Langher

Università Sapienza di Roma – Facoltà di Medicina e Psicologia, Roma, Italia

Prof. dr Branislava Popović Čitić, doc. dr Slobodan Banković, doc. dr Ljubica Isaković

*Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju,
Beograd, Srbija*

LEKTURA I KOREKTURA / PROOFREADING AND CORRECTION

Maja Ivančević Otanjac, predavač

DIZAJN I PRIPREMA / DESIGN AND PROCESSING

Mr Boris Petrović

Biljana Krasić

Zbornik radova biće publikovan u elektronskom obliku CD

Proceedings will be published in electronic format CD

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-129-7

Objavlјivanje Zbornika radova podržalo je Ministarstvo prosvete, nauke i
tehnološkog razvoja Republike Srbije.

RESTORATIVNA PRAVDA I REAKCIJA NA MALOLETNIČKU DELINKVENCIJU – UPOREDNOPRAVNA ISKUSTVA*

Milica Kovačević**

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju,
Beograd, Srbija

U duhu preovlađujućih ideja o potrebi diverzionog i neinvazivnog postupanja prema maloletnim prestupnicima, primena mera restorativne pravde sve više dobija na značaju. Ne samo da postoji snažno konceptualno opredeljenje za što širu primenu restorativnog pristupa, već i sve veći broj empirijskih istraživanja ukazuje na njegove pozitivne efekte, posebno u pogledu suzbijanja recidivizma. I pored navedenog, uočava se tek skroman porast broja primenjenih restorativnih mera iz godine u godinu, što važi kako za Srbiju, tako i za neke zemlje iz našeg bližeg i daljeg okruženja. Čini se da praktični problemi u implementaciji dominantno utiču na to da restorativne mere ne budu primenjene na širi i sadržajni način. Stoga su izlaganja u radu posvećena upoznavanju kako normativnih okvira, tako i praktičnih iskustava u primeni mera restorativnog karaktera u Hrvatskoj, Austriji i drugim državama. Cilj rada jeste da se na osnovu izvršene analize izdvoje određene preporuke koje bi bile primenljive u Srbiji.

Ključne reči: maloletnička delinkvencija, restorativna pravda, diverzioni model, Srbija

Restorativna pravda – definisanje i primena koncepta

Mada postoje različite definicije restorativne pravde, uglavnom se može konstatovati da ne postoje veće nedoumice o tome šta bi zapravo trebalo ostvariti primenom restorativnih tehnika. Stoga se najčešće konstatuje da restorativna pravda podrazumeva postupke putem kojih se saniranje posledica izvršenog krivičnog dela prepušta onima kojih se posledice krivičnog dela najviše tiču, to jest oštećenom i okrivljenom, a potom i užoj zajednici u kojoj su narušeni harmonični odnosi (Braithwaite 1999; Strickland, 2004, str. 1). Takođe je opšte poznato da se idejnim

* Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu „Razvoj metodologije evidentiranja kriminaliteta kao osnova efikasnih mera za njegovo suzbijanje i prevenciju“ (br. 179044), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

** bucak80@gmail.com

tvorcem koncepta smatra Norvežanin Nils Christie, koji je tokom sedamdesetih godina prošlog veka istupio sa specifičnom tvrdnjom da je u postojećem pravnom sistemu konflikt nastao povodom izvršenog krivičnog dela „ukraden“ od onih kojima on zapravo pripada i da reformisanje sistema krivičnopravne reakcije treba da počiva na uvažavanju značaja i uloge žrtve i učinioca krivičnog dela u prevazilaženju sukoba i njegovih negativnih efekata (Christie, 1977). Samo aktivno učešće žrtve u krivičnom postupku, koji pritom ne mora uvek da bude strogo formalan, može rezultirati stvarnom reintegracijom prestupnika u normalne društvene tokove.

Kada je reč o konkretnim metodama koje se primenjuju pri realizovanju ideja restorativne pravde, ne postoji jedinstven, niti iscrpan spisak takvih tehnika. U obzir dolaze sve metode kojima se u ublažavanje i anuliranje posledica krivičnog dela uključuju oštećeni, okrivljeni i uža ili šira zajednica. Ipak, kao najpoznatije tehnike navode se: konferencije, medijacija, sastanci, krugovi pomirenja, različiti vidovi naknade štete i izvinjenja. Bitno je da su kao elementi zastupljeni: aktivno učešće građana, odsustvo ili makar minimalan upliv stručnih i formalno postavljenih lica, uklanjanje ili umanjeње nastalih posledica i motivisanost da se postigne reintegrisanje prestupnika.

Već iz ovakvog sumarnog prikaza karakteristika restorativne pravde evidentno je da je u pitanju koncept koji se pre svega može primeniti pri reagovanju na lakša krivična dela, kao i pri rešavanju konflikata koji i ne moraju sadržati elemente krivičnih dela, te u situacijama kada je došlo do povređivanja nečijih prava uopšteno (Johnstone & Van Ness, 2007). Zbog insistiranja na resocijalizaciji i reintegraciji, koje su za restorativni pristup podjednako bitne kao i zadovoljenje žrtve, jasno je da restorativna pravda široko polje svoje primene lako pronalazi upravo u sferi reakcije na maloletničku delinkvenciju.

Iskustva u primeni ideja restorativne pravde

Kada je reč o uspešnosti koncepta restorativne pravde pri primeni u praksi, teško se mogu dati uopštene procene o njenim efektima. Naime, postavlja se pitanje da li je u kontekstu ocenjivanja bitno i koliko su zadovoljni sami učesnici restorativnog procesa, te da li je i u kojoj meri ostvarena reintegracija prestupnika. Nesumnjivo je da su odgovori na ova pitanja i te kako relevantni, ali se empirijska istraživanja pre svega fokusiraju na efekte u pogledu suzbijanja recidivizma, mada je i u tom pogledu veoma teško dati odgovarajuće procene, posebno ukoliko su u pitanju komparativna istraživanja koja obuhvataju zemlje sa različitim pravnim sistemima.

Mirosavljević daje sumarni pregled istraživanja restorativnih programa primenjenih prema maloletnim delinkventima pre svega u SAD, ali i u drugim svetskim državama. Rezultati ukazuju na to da su maloletnici prema kojima su primenjivane metode restorativne pravde uglavnom manifestovali nižu stopu recidivizma nakon primene ovih metoda, u odnosu na maloletnike prema kojima su primenjene standardne metode rada, ili da su, u manjem broju slučajeva, stope recidivizma u periodu nakon izvršenja krivičnog dela bile približno iste. Međutim, jedno metaanalitičko

istraživanje na uzorku od 9127 maloletnika u SAD, sprovedeno tokom 2006. godine, ukazalo je i na određene negativne efekte pojedinih restorativnih programa, iako je ukupan zaključak da je stopa recidivizma nakon primene restorativnih tehnika ipak manja u odnosu na recidivizam uz standardnu formalnu reakciju (prema Mirosavljević, 2010).

Kada je reč o primeni restorativne pravde prema maloletnim učiniocima krivičnih dela u Srbiji, ovaj koncept je u našoj zemlji praktično oličan u mogućnosti primenjivanja vaspitnih naloga kao *sui generis* mera od strane javnih tužilaca za maloletnike i sudija za maloletnike, a u skladu sa odredbama Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik RS*, br. 85/05. Podaci Republičkog zavoda za statistiku RS, kada se ima u vidu ukupan broj krivičnih prijava prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, ukazuju na postepeno, ali sasvim skromno, povećanje broja primenjenih vaspitnih naloga iz godine u godinu, gotovo bez izuzetka, i to počev od primene vaspitnih naloga pre nešto više od deset godina. Tako je u 2018. godini primenjeno ukupno 289 vaspitnih naloga, pri čemu treba imati u vidu da je tokom iste godine broj krivičnih prijava prema maloletnicima iznosio 2744. U 2017. godini podneto je ukupno 3465 krivičnih prijava i primenjeno ukupno 398 vaspitnih naloga, dok je u 2016. godini broj krivičnih prijava iznosio 3643, a broj primenjenih vaspitnih naloga 304. Tokom 2015. godine krivične prijave prema maloletnicima podnete su u 3355 slučajeva, dok je u 324 slučaja primenjen vaspitni nalog (RZS RS, 2016, 2017, 2018, 2019). Nažalost, osim što u literaturi i zvaničnim izveštajima pronalazimo podatke o tome da je najčešće primenjivan vaspitni nalog izvinjenje oštećenom, ne znamo mnogo o samim efektima primene ovih diverzionih mera. Ukoliko uporedimo stanje u Srbiji sa nekim drugim državama, možemo zaključiti da su vaspitni nalozi još uvek nedovoljno primenjivani, posebno ukoliko se ima u vidu da se, na primer, u Nemačkoj čak 70% maloletničkih predmeta okončava primenom diverzionog modela, to jest u velikoj meri baš kroz primenu metoda restorativne pravde (Matthews, Schiraldi, & Chester, 2018). Uz to, nesporno je da su na lokalnom nivou u Srbiji, gde bi pre svega pri centrima za socijalni rad i drugim licenciranim pružaocima usluga trebalo da se implementiraju vaspitni nalozi, kadrovski i materijalni resursi za ovakve kompleksne poslove skromni i neadekvatno iskorišćeni (Bugarski, 2015).

Zakonska rešenja u Hrvatskoj (Zakon o sudovima za mladež, *Narodne novine*, br. 84/11, 143/12, 148/13, 56/15) veoma su slična onima u Srbiji, tako da je glavni cilj reakcije na maloletničku delinkvenciju ostvarivanje pozitivnog i edukativnog uticaja na maloletne prestupnike u cilju podsticanja pravilnog razvoja njihove ličnosti. S tim u vezi i u ovoj zemlji postoje široke mogućnosti za primenu diverzionih mera, a podaci ukazuju na to da se oko 40% maloletničkih predmeta okončava upravo skretanjem krivičnog postupka već pri razmatranju krivične prijave kod javnog tužioca (Matthews et al., 2018). Poslednjih godina u Hrvatskoj se primenjuje STOP program, po ugledu na iskustva iz Holandije, a koji podrazumeva aktivnosti u okviru kojih maloletnik preuzima odgovornost za učinjenu štetu, te dobrovoljan humanitarni rad, savetovanje i trening socijalnih vještina, i to sve na lokalnom nivou i mimo sudske procedure. Roditelji takođe u sklopu programa dobijaju pomoć i savete kako bi bolje

vršili roditeljsku ulogu. Evaluacije ukazuju na to da su iskustva korisnika programa STOP uglavnom pozitivna, ali i da postoje značajne predrasude u vezi sa primenom ideja restorativne pravde, pa čak i među predstavnicima pravosudnih institucija i drugim stručnjacima (Cajner Mraović, Vuić i Kujundžić, 2018). Program podrazumeva dobrovoljno učešće maloletnika u pripremi rekreativnih i drugih aktivnosti za decu i osobe sa invaliditetom, kao i angažovanje maloletnika u humanitarnim aktivnostima, kao na primer u prodaji i drugim poslovima u prodavnicama Crvenog krsta. Bitno je da je maloletnik sve vreme u kontaktu sa stručnim licima, a pre svega sa socijalnim pedagogima. Ipak, neretko se govori o tome da u implementaciju ovog programa nije uloženo dovoljno sredstava i da je velika mana to što se on u punom obimu primenjuje gotovo samo u Zagrebu.

U Austriji postoji mogućnost da se restorativna pravda primeni u reagovanju na maloletničku delinkvenciju čak i onda kada su u pitanju teža krivična dela, gotovo bez ograničenja. Zanimljivo je da se aktivnosti odvijaju pre svega preko nevladine organizacije NEOSTART koja je finansirana i od strane države. Poslednjih godina posebno su aktuelne konferencije i porodične konfrenecije gde se akcenat stavlja na aktivno učešće maloletnika u saniranju posledica krivičnog dela, ali i na angažovanje njegovih roditelja, srodnika i pripadnika zajednice. Zaključak je da se ovako postiže puna uključenost maloletnika, da je njihovo posramljivanje takođe bitan efekat i da se neretko dolazi do veoma inovativnih rešenja i dobrih rezultata (Shlechter, 2015). Nadležni su zadovoljni postignutim rezultatima i preduzimaju se mere da se primena restorativnih mera i dalje progresivno intenzivira.

Zaključak

Ideje restorativne pravde pobuđuju sve veće interesovanje, posebno kada je reč o reagovanju na kriminalitet maloletnika.

Ne može se osporiti da nedostaju opsežna evaluativna i komparativna istraživanja u ovoj oblasti, ali i da literatura obiluje podacima o značajnim pozitivnim efektima i ishodima. Nesporno je da na internacionalnom nivou postoji snažna podrška za primenu ideja restorativne pravde, s tim što je u pojedinim evropskim zemljama, te u Australiji, na Novom Zelandu i ponegde u SAD ona prevazišla puko deklarativno izjašnjavanje. Pregled literature ukazuje na uspehe u onim zemljama koje na lokalnom nivou ulažu značajne napore u implementaciju ideja restorativne pravde. U tom smislu i Srbija može da se ugleda na svetle primere, a pre svega da se razmišlja o tome kako uključiti civilni sektor u ovu problematiku, ali i kako bolje iskoristiti već postojeće resurse oličene u doboro razvijenoj mreži centara za socijalni rad.

Literatura

- Braithwaite, J. (1999). Restorative justice: assessing optimistic and pessimistic accounts. *Crime and Justice: A Review of Research*, 25, 1-127.
- Bugarski, T. (2015). Vaspitni nalozi kao diverzioni model postupanja i njihova primena u praksi Višeg javnog tužilaštva u Novom Sadu i Višeg suda u Novom Sadu. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1, 89-116.
- Cajner Mraović, I., Vuić, A. i Kujundžić, J. (2018). *Diverzija u kaznenopravnom sustavu za maloljetnike u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrabri telefon.
- Christie, N. (1977). Conflicts as property. *The British Journal of Criminology*, 17(1), 1-15.
- Johnstone, G., & van Ness, D. (2007). *Handbook on restorative justice*. New York: Willan Publishing.
- Matthews, S., Vincent, S. & Chester, L. (2018). Youth justice in Europe: experience of Germany, the Netherlands, and Croatia in providing developmentally appropriate responses to emerging adults in the criminal justice system. *Justice Evaluation Journal*, 1, 59-81.
- Mirosavljević, A. (2010). Modeli restorativne pravde u svijetu za mlade u sukobu sa zakonom i pregled istraživanja njihove učinkovitosti. *Kriminologija i socijalna integracija*, 1, 53-64.
- Schlechter, H. (2015). Social network conferences: conferencing with juvenile offenders in the Austrian probation service. *Ljetopis socijalnog rada*, 22, 123-138.
- Strickland, R. (2004). *Restorative justice*. New York: Peter Lang Publishing.

RESTORATIVE JUSTICE AND JUVENILE DELINQUENCY – COMPARATIVE LAW REVIEW*

Milica Kovačević

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation,
Belgrade, Serbia

Nowadays, with the ideas about diversion and non-invasive measures as best possible solutions for the treatment of juvenile offenders, the concept of restorative justice gains special importance. There is a strong conceptual commitment to the widespread use of the restorative approach and there is also an increasing number of empirical surveys that point to its positive effects, especially in terms of suppressing recidivism. Despite this, only a modest increase has been observed in the number of applied restorative measures, which one could say for Serbia as well as for some other countries. It seems that problems in the sphere of practical implementation dominantly affect the state in which restorative measures

* This paper is a result of the project "Development of Crime Recording Methodology as a Basis for Effective Measures for the Suppression and Prevention of Crime" (No. 179044), financed by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

simply do not get to be applied in a wider and more meaningful way. Therefore, the paper is devoted to the analysis of normative frameworks and practical experiences in the application of restorative measures in Croatia, Austria and other countries. The aim of the paper is to point out certain recommendations that could be applicable in The Republic of Serbia.

Key words: juvenile delinquency, restorative justice, diversion model, Serbia